

מסכת תענית – שבוע מספר 13

הלימוד השבועי: פרק ג מבוא ומשניות

דף יח עמוד ב – יט עמוד א' הלל הגדול'

תוכן הדף

- רקע והקדמה
- משניות הפרק
- חובת התרועה

רקע והקדמה

את עיקר הסמסטר השני שעוד לפנינו נקדיש ללימוד הפרק השלישי. פרק המשלב עיני אגדה והלכה. דילגנו על הפרק השני עוסק בסדר התפילות בתעניות (ניתן לעבור עליו ברפרוף על מנת לקבל תמונה כללית) ונתמקד כאמור, בפרק ג' השופע דברי אגדה בצד מספר סוגיות הלכתיות ורעיוניות. כרגע והקדמה מומלץ לקרוא את הקדמתו של הרב עדין שטיינזלץ בגמרא או את זו של פנחס קהתי בפירושו למשנה

משניות הפרק

- משניות הפרק מרוכזות כולן בתחילתו בדף יח' למדו אותם – היעזרו בשלל פירושי המשניות שבחוברת
- המשנה מבחינה בין סוגים שונים של צרות בעזרת חובות הלכתיות שונות מצרה לצרה - כמה דרגות חומרה של צרות קובעת המשנה? נסו להגדיר כל סוג או עוצמה של צרה.
- במהלך פרק המשניות מובאים ארבעה מעשים - מה תפקידם של המעשים במשנה? מה ריבוי המעשים יכול ללמד על המקורות לקביעת ההלכה בפרק?

חובת התרועה

- המשנה מוסיפה על תענית בה דנו בפרקים הראשונים את חובת התרועה. – מי חמורה יותר? כלומר, נסו להגדיר מתי מתענין ומתי מתריעין?
- האם כשמשנה אומרת 'מתריעין' הכוונה גם לתענית או רק לתקיעה? נחלקו בכך הראשונים:
 - סיכום של השיטות מביא הריטב"א – איזו דעה נראית לכם?

חידושי הריטב"א מסכת תענית דף יח עמוד ב

דעת הראב"ד ז"ל שכל מקום ששנינו מתריעים סתם היינו התרעה בשופר בלא תענית, ולפי דעתו אין בשינוי הצמחים לקותא גדולה שיבא ממנה מכת רעב אלא שהתבואה נפסדת קצת עד כעין מכת בצורת ודי שיתריעו עליה בשופר, ויש סעד לדבריו ממה שאמרו שאם פסקו בין גשם לגשם ארבעים יום שמתריעים עליהם מיד, ואילו היתה ההתרעה בתענית היאך אפשר שיחמירו בזה שאינה אלא מכת בצורת יותר משלא ירדו הגשמים כל עיקר שהיא מכת רעב של מהומה, דאילו מכת בצורת קלה ממכת רעב שהרי מקצתן רעבים ומקצתן שבעים ומצינו מחמירין

יותר על הפסד קצת התבואה יותר ממה שאנו מחמירין על הפסד כולם, וכן כשירדו לצמחים ולא לאילן או לאילן ולא לצמחים ששינו מתריעין עליהן מיד, ואם ההתרעה היא התרעה בתענית היאך נחמיר בזה שירדו למקצתן מהיכא שלא ירדו כל עיקר, אלא ודאי מתני' להקל שאין לנו סדר תעניות אלא על שלא ירדו גשמים כלל ברביעה ראשונה, אבל באלו שבמשנתנו מתריעין בשופר בלבד, וכן בכל מקום שלא שינו בו אלא מתריעים התרעה בלא תענית היא.

ואין שיטה זו נכונה כלל מכמה טעמים, חדא שאם בא התנא להקל על אלו דסגי להו בהתרעה לא היה לו לתפוס לשון זה, אלא כך היה לו לומר אבל צמחים ששינו מתריעים עליהם בלבד, ועוד שלא מצינו התרעה אלא על סדר ברכות שהן בתעניות ואם בא התנא לחדש התרעה אחרת היה לו לפרש, ועוד דבפירקין דלעיל (י"ב ב') קתני התרעה לחומרא ולבסוף בקשת רחמים, ואמר שאינם אלא באחרונות ולא בתעניות הראשונות ואמצעיות, שאינה אלא בשעה שהצרה דוחקת, ועכשיו בא לדונה בקולא שתהא בדברים אלו הקלים שאינם ראויין לתענית, ועוד שהרי על מה שאמרו במשנתנו שמתריעין אמרו בברייתא (י"ט ב') התרעה שלהם שני וחמישי [ואין שני וחמישי] אלא לתענית, ועוד שודאי שינוי [הצמחים בחסרון הגשמים מורה הוא על הפסד התבואות לגמרי ומביא לידי רעב כעצירת גשמים, ולא אמר התנא מכת בצורת אלא כשפסקו גשמים בין גשם לגשם (על) [אבל] זו מכת רעב חשיב ליה.

לכך מפרש רבינו הגדול ז"ל שכל מקום ששינו התרעה סתם אינו אלא התרעה ע"י תענית כז' אחרונות, ובלבד בהתרעה שהיא בשופר ולאפוקי התרעה שאמרו על עיר שהקיפוה גוים לית בה תענית דהא מתריעים בשבת קתני ובשבת ליכא תענית, וההיא לא קשיא לן משום דהתם התרעה וצעקה בפה וכדאמרין עלה בפירקין דלעיל (י"ד א') ואי בשופרות שופרות בשבת מי איכא.

ועכשיו עולה משנתנו יפה, סדר תעניות אלו האמור שלא התריעו בהן עד האחרונות ברביעה הראשונה, כי אע"פ שכיון שהגיע מרחשון בא זמן הגשמים אין השעה עוברת להיות צרה דחוקה, וגם אין לראות נפשנו בגזירת שמים שדרך רביעה להתאחר קצת עד ז' אחרונות שעוברת זמנה של רביעה לגמרי, ולפיכך לא נחמיר בתעניות להתריע עד אותה שעה כי ההתרעה סוף בקשת רחמים כמו שכתוב בתורה וכי תבואו מלחמה בארצכם וכו', אבל אחר שצמחו הצמחים והגיע הרביעה האחרת שהיא לגדלם ולהולידם לצמחים ונמנעו (הצמחים) [הגשמים] עד שהתחילו הצמחים לשנות, זה סוף צרה ושעה עוברת להפסדם ולפיכך מתריעין עליהם מיד כדין ז' אחרונות וכל חומרותיו ותפלותיו, כי תחלתה של זו כסופה של עצירת גשמים ברביעה הראשונה, וכן מפורש בירושלמי כי פעמים שבג' הראשונות גוזרין כז' אחרונות בכל חומרותיו, ואמרו (פ"א ה"ה) על דין עוברות ומניקות שאין מתעניין בראשונות, אמר רב שמואל בר רב יצחק נראין דברים כשגזרו כבר שלא להפסיק מבעוד יום אבל אם גזרו מיד להפסיק מבעוד יום עוברות ומניקות מתענות בהם, ואתיא בצמחים ששינו, אי נמי על שאר צרות דחוקות שבפרק זה.

▪ מהו יחס החשיבות בין התענית לתרועה לפי הרמב"ם בהלכות א – ד בראש הלכות תענית?

משנה תורה, הלכות תעניות הלכות א – ד

הלכה א

מצות * עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר +במדבר י'+ על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו.

הלכה ב

ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב +ירמיהו ה'+ עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

הלכה ג

אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה +ויקרא כ"ו+ והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

הלכה ד

ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד, ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר, השופר מקצר והחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות, ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש שנאמר +תהלים צ"ח+ בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.

- על מקור חובת התרועה ראו: במדבר פרק י' פסוק ט'-י.
- מה הקשר בין כל הזמנים שבהם תוקעים ע"פ הפסוקים.
- על תפקידה הרוחני של התרועה ראו ספר החינוך:

ספר החנוך מצווה שפ"ד

לתקוע בחצוצרות במקדש בכל יום בהקריב כל קרבן, וכמו כן בשעת הצרות, שנאמר [במדבר י', ט'] "וכי תבאו מלחמה וגו'", וכתוב אחריו גם כן [שם, י'] "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם וגו'".

משרשי המצוה, לפי שבשעת הקרבן היו צריכין לכוון דעתם יפה בענינו כמו שידוע שהוא נפסל במחשבות ידועות, וגם כן צריך הקרבן כוונה שלמה לפני אדון הכל שציונו עליו, וגם כן בעת הצרה צריך האדם כיוון גדול בהתחננו לפי בוראו שירחם עליו ויצילהו מצרתו, ולכן נצטוו בתקיעת החצוצרות בעתים אלה. לפי שהאדם מהיותו בעל חומר צריך התעוררות גדול אל הדברים, כי הטבע מבלי מעיר יעמוד כישן, ואין דבר יעוררהו כמו קולות הנגון, ידוע הדבר, וכל שכן קול החצוצרות שהוא הקול הגדול שבכל כלי ניגון. ועוד יש תועלת נמצא בקול החצוצרות לפי הדומה, מלבד ההתעוררות אל הכוונה, כי בכח הקולות יסיר האדם מלבו מחשבת שאר עסקי העולם ולא יתן לב באותה שעה כי אם בדבר הקרבן, ומה אאריך וידוע זה לכל אשר הטה אוזן לשמוע הצוצרות וקול שופר בכוונה:

ניסוח המשנה בזיקה לפרקי תנך

במאמר על פרקנו משווה חובב יחיאל בין פרק השמניות לבין שני פרקים בתנ"ך. עיינו בהשוואה – מה היא מלמדת? מה ביקש עורך המשנה ללמד?

עמוס ד', ז-יא	משנה תענית
<p>וְגַם אֲנִי כִּי מִנְעַתִּי מִכֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שֶׁלֹּא שָׁה חֲדָשִׁים לְקַצֵּיר וְהַמְטַרְתִּי עַל עֵיר אֶחָת וְעַל עֵיר אַחַת לֹא אֶמְטִיר חֲלֵקָה אֶחָת תִּמְטַר וְחֲלֵקָה אֲשֶׁר לֹא תִמְטֵר עֲלֶיהָ תִּיבֹשׁ. וְנָעוּ שְׂתֵימִם שֶׁלֹּא שְׁעִירִים אֶל עֵיר אֶחָת לְשִׂתוֹת מַיִם וְלֹא אֶשְׁבְּעוּ וְלֹא שִׁבְתֶּם עַדִּי נָאִם ה'.</p>	<p>[ג] וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים אותה העיר מתענא (!) ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות ורבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות.</p>
<p>הַפִּיטִי אֶתְכֶם בְּשִׁדְפוֹן וּבִירְקוֹן הַרְבּוֹת גְּנוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וְיִתְאֲנִיכֶם וְיִזְיִתֵיכֶם יֹאכַל הַגֶּזֶם וְלֹא שִׁבְתֶּם עַדִּי נָאִם ה'.</p>	<p>[ד] וכן עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות...</p>
<p>שְׁלַחְתִּי בְכֶם דְּבַר בְּדֶרֶךְ מְצָרִים הַרְגִּיתִי בְּחֶרֶב בְּחִירֵיכֶם עִם שְׂבִי סוֹסֵיכֶם וְאַעֲלֶה בָּאֵשׁ מִחֲנִיכֶם וּבְאַפְכֶם וְלֹא</p>	

<p>שבתם עדי נאם ה'. הפכתו בכם כמהפכת אל הים את סד'ם ואת עמ'רה ותהיו כאוד מצל משרפה ול'א שבתם עדי נאם ה'.</p>	<p>[ה] על אלו מתריעים בכל מקום על השידפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה ועל החרב מתריעים עליהם מפני שהיא מכה מהלכת.</p>
--	--

מלכים-א ח', לג-מ	משנה תענית
<p>בהעצר שמים ול'א יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובו כי תענם. ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה.</p> <p>רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו א' יבו בארץ שעריך כל נגע כל מחלה. כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה. ואתה תשמע השמים מכוון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם.</p>	<p>[א]... וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהם מיד מפני שהיא מכת בצורת... [ד] וכן עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות... [ה] על אלו מתריעים בכל מקום על השידפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה ועל החרב מתריעים עליהם מפני שהיא מכה מהלכת.</p>